

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
Катедра за историју Југославије

Југословенска јавност и совјетско-фински рат
(МАСТЕР РАД)

Ментор:

Проф др Мира Радојевић

Студент:

Стефан Новаковић ИС 19/59

Панчево, 2020.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....	3
УВОД.....	6
ЈУГОСЛОВЕНСКА ЈАВНОСТ И СОВЈЕТСКО-ФИНСКИ РАТ.....	8
<i>Историја тока совјетско-финског рата.....</i>	<i>9</i>
<i>Реакције југословенске јавности на совјетско-фински рат.....</i>	<i>29</i>
ЗАКЉУЧАК.....	50
БИБЛИОГРАФИЈА.....	53

ПРЕДГОВОР

Моја тема се зове „Југословенска јавност и совјетско-фински рат“ која се бави у првом делу о самој историји тока совјетско-финског рата, познатијег и као Зимског рата, у периоду од новембра 1939. до марта 1940. године између Финске и Совјетског Савеза (службено Савеза Совјетских Социјалистичких Република; данашње државе Русија, Украјина, Белорусија, Молдавија, Естонија, Летонија, Литванија, Грузија, Азербејџан, Јерменија, Казахстан, Туркменистан, Узбекистан, Киргистан и Таџикистан), какви су били поводи и разлози за почетак, како је рат почео, како се рат завршио и какве су биле последице које су дошле одмах после рата, а у другом делу о реакцији саме југословенске јавности се моја тема бави реакцијом на совјетско-фински рат од стране јавности и власти Краљевине Југославије (данашње државе Србија, Црна Гора, Северна Македонија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Словенија), како су совјетско-фински рат описивали савременици у то време, како су реаговали на ратни сукоб између Финске и Совјетског Савеза, како је совјетско-фински рат утицао на почетак успостављања дипломатских и трговинских односа између Југославије и Совјетског Савеза и какви су били потези југословенских дипломата из Министарства иностраних (спољних) послова Краљевине Југославије после рата.

Тема није писана.

Сада ћу вам представити литературе који говоре о совјетско-финском рату и о реакцији на совјетско-фински рат од стране јавности Краљевине Југославије, неке литературе говоре само о совјетско-финском рату, а понеке само о реакцији од стране југословенске јавности. Литературе које ћу вам представити су две литературе у виду историјских дела, једну у виду збирке докумената и једну у виду мемоара једног савременика који је сведочио, не баш лично, сам догађај совјетско-финског рата, познатијег и као Зимског рата тако што је користио извештаје са Стокхолма, Хелсинкија и извештаје са новина.

Тема совјетско-финског (зимског) рата и југословенске реакције на поменути рат којом се бавим постоји у делима у коме се рат помиње, међутим у делима главне теме су друге области, а совјетско-фински (зимски) рат се стављао као друга тема и ја ћу вам спомињати неке примере дела.

Прво дело које ћу вам спомињати јесте *Успостављање југословенско-совјетских односа* које је писао и објавио професор др Александар Животић у Београду 2016., у овом делу совјетско-фински (зимски) рат и реакције југословенске јавности се јављају у поднаслову „Совјетско-фински рат-Дилеме, страхови и наде“ од 127. до 154. стране, међутим главна тема овог дела је историјски ток односа између Краљевства /Краљевине СХС/Краљевине Југославије и Савеза Совјетских Социјалистичких Република. Тема је писана обимно, то је за похвалу.

Друго дело које ћу вам спомињати јесте *27. март-Збирка докумената* које су писали и објавили Бранко Петрановић и његов колега Никола Жутић у Београду 1990., у овом делу совјетско-фински (зимски) рат се на кратко спомиње у другом уводном поднаслову „Успостављање југословенско-совјетских односа“ на 19. страни, али се не спомињу и саме реакције југословенске јавности на совјетско-фински рат што је моја друга замерка. Тема овог дела јесте догађај пуча који се догодио 27. марта 1941. који је био описан у документима који су написали савременици и оне личности које су описивале сам догађај 27. марта после поменутог пуча и то је за моју другу похвалу.

Треће дело које ћу вам спомињати јесте *Југославија у кризи 1934-1941* коју је написао и објавио Цејкоб Б. Хоптнер у Лондону и Њу Јорку 1964., а на простору бивше Југославије је дело први пут преводио и објавио Ото Ливац у Риједи 1973., у овом делу се спомиње на кратко совјетско-фински рат на 187. страни 7. наслова „Крај неутралности“, међутим реакције југословенске јавности уопште нема и то је моја трећа замерка. Тема овог дела јесте описивање унутрашњополитичке и спољнополитичке ситуације у самој тадашњој Краљевини Југославији од стране једног енглеског историчара који је написао и саме изјаве неких савременика који су самом Хоптнеру описивали догађаје и то је моја трећа похвала.

Четврто дело које ћу вам спомињати јесте *Политичке успомене-том 5 Искушења*, мемоарско дело које је писао Драгољуб Јовановић (1895-1977) и објављено у Београду 1997.,заједно са осталим томовима. У петом тому се спомињу совјетско-фински рат,када је описивао ток самог рата који је извештавао лист *Политика*,и саме реакције на совјетско-фински рат у виду критика од стране југословенске и светске јавности,то је моја четврта похвала и на пети том немам замерке.Тема петог тома Јовановићевих мемоара јесте описивање догађаја у току парламентарних избора децембра 1938., суђење Драгољубу Јовановићу и стварање владе Цветковић-Мачек.

Сада ћу вам представити свој извор,а то је архивска грађа извештаја Председништва министарског савета Централног Пресбириа Краљевине Југославије за период од 16.11.1939. до 25.3.1940. где се описивао сам ток совјетско-финског рата. Сама архивска грађа потиче из Фонда Централног Пресбириа у Архиву Југославије, добро је поуздана и нека слова су “прогутана“.

Овде сам представио изворе и литературе који представљају догађај совјетско-финског рата и реакције југословенске јавности на совјетск-фински рат. Неки писани извори које сам користио говоре и о рату и о реакције југословенске јавности, неки само о рату и неки само о реакцији југословенске јавности.

Надам се да ће тема совјетско-финског рата, познатијег и као Зимског рата, и реакције од стране југословенске јавности (мислим на тадашњу јавност тадашње Краљевине Југославије) доћи и код неког новог студента, или неке нове студенткиње да се бави овом темом која је не само важна за историју некадашње југословенске државе, већ је и важна и за историју Европе током 20. века (трајао је од 1. јануара 1901. до 31. децембра 2000.). Чак и кад је нека тема мала, неважна, небитна, некима не баш занимљива и тако даље, тема ће нас увек водити у пут у нешто што сигурно нисмо знали и у нешто непознато и тема ће нама служити као врста путоказа који нас шаље у ново знање и нове занимљивости које су увек биле пред нама.

УВОД

Период од новембра 1939. до јуна 1940. јесте период Другог светског рата на простору западне Европе где се воде ратне воде између Савезника (Велика Британија и Француска) и Сила Осовине (Немачка и Италија) на Западном и северноафричком фронту,након што је Немачка 1.9.1939. напала Пољску, Финска и Совјетски Савез су ратовали један против другог, Друштво народа је искључило Совјетски Савез због напада на Финску, 13.12. одиграла се поморска битка на Ла Плати. 9. априла 1940. Немачка је напала Данску и Норвешку у операцији Везербунг,догодио се пад Француске након што је потписана капитулација у Компјењу 22. јуна и Краљевина Југославија и Совјетски Савез су успоставили трговинске односе.

ЈУГОСЛОВЕНСКА ЈАВНОСТ И СОВЈЕТСКО-
ФИНСКИ РАТ

ИСТОРИЈА ТОКА СОВЈЕТСКО-ФИНСКОГ РАТА

Уз страхове и сумње који су се појавили услед успостављања односа између Немачке и Совјетског Савеза и прекида односа између Велике Британије и Совјетског Савеза отварала се у тренуцима међу јавности Краљевине Југославије перспектива успостављања односа са Совјетским Савезом, међутим, према тврдњи професора Александра Животића, догађаји који су се дешавали на простору Балтика су отворили нове дилеме у погледу скорог регулисања односа између Краљевине Југославије и Совјетског Савеза. Совјетски Савез је покушао да заштити своје интересе у Финској због могућег сучељавања са Немачком и због страха да би Немачка искористила финску територију, посебно природни мостобран на Лењинграду (данашњи Санкт Петербург) у случају да Немачка нападне Совјетски Савез тако што је априла 1938. започео преговоре са Финском, од финске владе су захтевали предају значајних територија, а да ће јој заузврат нудити територијалне компензације. Међутим, према тврдњи професора Александра Животића, преговори су трајали дуже од годину дана, нису дали резултат који би довео до међународног уговора и после постизања пакта Рибентроп-Молотов у августу 1939. који се тицао и поделе утицајних зона на Балтику, чиме је Финска ушла под совјетску утицајну зону, ситуација се додатно погоршавала. Након што је Немачка напала Пољску 1.9.1939. и након што се Пољска поделила између Немачке и Совјетског Савеза, влада Совјетског Савеза је од финске владе захтевала да се полуострво Ханко уступи њима на 30 година да би се изградила морнаричка база и финској влади су нудили Карелију као компензацију. Међутим, финска влада је одбила захтеве совјетске владе и зато је совјетска влада одлучила да се проблем реши брзом и ефикасном војном интервенцијом.¹ Сами односи између Финске и Совјетског Савеза су дошли у критичну тачку, Хелсинки је изјавио да су односи само одложени, а Москва је сматрала да су односи прекинути. Песинкиви и Танер су изјавили да финска и совјетска страна траже основицу за наставак преговора, а агенција ТАС је у свом саопштењу њихову изјаву називала маневром са циљем да совјетску јавност доведе у заблуду.² После прекинутих совјетско-финских преговора ТАС је објавио да су преговори прекинути јер, према изјави совјетске агенције, финска владајућа класа није желела споразум са Совјетима.³

¹Александар Животић, *Успостављење југословенско-совјетских односа 1939-1940*, Београд 2016, страна 127-128.

²Архив Југославије, 38-Фонд Централног Пресбироа, фасцикла 114, кутија 253, извештај из 16.11.1939.

³Архив Југославије, 38-Фонд Централног Пресбироа, фасцикла 114, кутија 253, извештај из 17.11.1939.

Такође, финска влада је сматрала да је “ситуација иста, ни гора, ни боља“ и наредила евакуисаним грађанима да се не врате кућама, међутим становници Хелсинкија, према извештају, су изјавили да не желе да напусте своје огњиште тако што су се вратили у масама назад у престоницу.⁴ У Хелсинкију нико није знао како ће се даље развијати руско-фински спор [совјетско-фински спор-прим., С.Н.] и сматрало се да ће зависити од Москве, него од Хелсинкија.⁵ Финска влада још није одлучивала да ли ће се пред парламентом отворити и претрести питање односа са Совјетским Савезом, а да су парламентарне групе претресле ово питање и проучавале све могућности за споразумом са Совјетским Савезом.⁶ Након што се десио артиљеријски напад на село који је био исцениран совјетско-фински односи су ушли у крајње заоштрену форму, Совјети су затражили јавно извињење и повлачење војске 25 км у дубину територије од Финаца, Финци су одбили совјетски ултиматум и Совјети су, искористивши финско одбијање, изашли из споразума од ненападњу са Финском. Совјетска влада је изјавила да не може усвојити одговор од Финске у коме се наводи да ће се финска војска повући 25 км од границе уколико то уради и руска [совјетска-прим., С.Н.] војска јер се Лењинград [Санкт Петербург-прим., С.Н.] налазио 32 км од границе са Финском.⁷ 29.11.1939. совјетска влада је саопштила финској влади да је прекинула дипломатске односе са Финском, а одлуку совјетске владе била је потврђена од стране Вјачеслава Михаиловича Молотова, народни комесар за спољне послове Совјетског Савеза од 1936. до 1957., преко радија где се говорило да је совјетска влада била приморана да преузме мере да би се заштитиле совјетске територије, а у првом реду Лењинград. Само питање совјетско-финских односа, према извештају, ће се решити у пријатељској сарадњи са Финцима, а на совјетско-финској граници је дошло до неколико тешких инцидената.⁸ 30.11.1939. започела је совјетска војна интервенција, успоставио се совјетски сателитски режим у Теријоки и тај догађај који је започет совјетском војном интервенцијом у Финској се звао Совјетско-фински рат, познат и као Зимски рат. Истог дана су совјетске трупе прешле на финску територију и на више градова, совјетски авијатичари су бомбардовали финске градове и Хелсинки и јавило се да је убијено 40, а рањено 120 становника. Према изјави агенције ТАС финске трупе су покушавале да пређу совјетску територију и да су совјетске трупе, после неуспешног покушаја, упале у Финску. Рити, после оставке Песинкивијеве владе, је саставио нову владу и одмах је покушао да ступи у везу са совјетском владом ради преговора. САД су вести о нападу Совјета на Финску дочекале са огорчењем и очекивало се да ће доћи до жестоке америчке реакције против совјетског напада.⁹

⁴АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, фасцикла 114, кутија 253, извештај из 19.11.1939.

⁵АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, фасцикла 114, кутија 253, извештај из 21.11.1939.

⁶АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, фасцикла 114, кутија 253, извештај из 27.11.1939.

⁷Алескандар Животић, *наведено дело*, страна 128.; АЈ, 38-Фонд ЦПБ, 114-253, извештај из 28.11.1939.

⁸АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, фасцикла 114, кутија 253, извештај из 29.11.1939.

⁹исто; АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, фасцикла 114, кутија 253, извештај из 30.11.1939.

Молотов је одбио да преговара са финском владом са Пескинквијем и Тареном на челу и, према извештају из Москве, совјетска влада је признавала владу у Теријоку са Отом Кусиниеном на челу који је био познат по комунистичким активностима.¹⁰ Такође је одбио да ступа у контакт са Ритијевом владом из разлога што ће признавати владу у Теријоку.¹¹

У почетку финске војне снаге су се показале у условима оштре зиме као жилав противник совјетској Црвеној армији иако су биле слабо отпремљене и, посебно скијашке јединице, нанеле су Совјетском Савезу озбиљне губитке.¹² Трећег децембра су совјетске трупе наставиле нападе на финске пограничне области и огорчене борбе су се водиле на више тачака, нарочито на Карелијском земљоузу, а према извештају агенције АВАС Финци су кренули у против напад тако што су разорили рудник у Салмирјевију и уништили радничке станове, у Хелсинкију је остала војска, а грађани су се евакуисали. Ритијева влада је исто напустила Хелсинки, а према совјетским извештаји-ма совјетске трупе су продрле на финску територију од 30 до 40 км.¹³ Петог децембра ратне операције на простору Финске су настављене неумањеном жестином. Совјети су јављали о напретку својих трупа, међутим, према извештајима са ратних страна, видело се да је Финска дала јачи отпор од оног отпора која би се очекивало од саме Финске и због тога Руси [Совјети-прим., С.Н.] су трупама послали појачања у области Петоама, језеру Лагоде и Карелијског земљоуза где ће несумњиво доћи до одлучујућих јачих судара. Влада Сједињених Америчких Држава је одбила да прекине односе са Совјетским Савезом, иако је била притиснута од стране јавног мњења, јер је сматрала да би амерички амбасадор у Москви у датом тренутку одиграо важну улогу као посредник за мир. Шведска је објавила демилитарну мобилизацију и преузела мере за евакуацију становништва из Стокхолма. Совјетска влада је одбила да учествује у седницама Друштва народа и истовремено је саопштила да је неважећа оптужба финске владе због совјетске агресије јер није у рату са Финском и Финцима не прети ратом, а Енглеска [Велика Британија-прим., С.Н.] је са сигурношћу рачунала на совјетски иступ из Друштва народа. Јужноамеричке државе су повеле велику акцију у корист Финске и да ће формирати јединствени фронт против Совјетске Русије [Совјетског Савеза-прим., С.Н.].¹⁴

¹⁰АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, фасцикла 114, кутија 253, извештај из 1.12.1939.

¹¹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, фасцикла 114, кутија 253, извештај из 2.12.1939.

¹²Александар Животић, *нав. дело*, страна 128.

¹³АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, фасцикла 114, кутија 253, извештај из 3.12.1939.

¹⁴АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, фасцикла 114, кутија 253, извештај из 5.12.1939.

6. децембра су се неуморном жестином водиле војне операције на совјетско-финском фронту, иако је било веома рђаво време. Вести о резултатима судара биле су јако различите: Финци су тврдили да су уништили већи број совјетских тенкова и авиона, а совјетски извори су демантовали ту вест коју су изнели сами Финци. Док су Совјети објавили своју вест да су Финци покушали безуспешни ваздушни напад на Лењинград [Санкт Петербург-прим., С.Н.], а да су Финци то демантовали.¹⁵ 7. децембра у одржаној конференцији министара спољних послова скандинавских земаља донето је саопштење где је наведено да су се министри сложили да преузму све што им је било на располагању како би се дошло до преговора између Совјетског Савеза и Финске, размотрили су утицај совјетско-финског сукоба на општу ситуацију и у претрес су увели питање које се тичало на активност Друштва народа и, према извештајима агенције Стефани, питање активне помоћи Финској у случају отежања сукоба. Апел Финске био је остављен на дневни ред скупштине Друштва народа за понедељак и, према писању француских новина, очекивало се напуштање Друштва народа од стране Совјетског Савеза.¹⁶ 8. децембра је пажњу у међународном политичком животу заузело питање искључења Совјетског Савеза, Велика Британија, иако је била за искључење, није могла да га сама предложи и наглашавала да ће главна иницијатива остати у рукама јужноамеричких држава.¹⁷ 9. децембра су се војне операције водиле истом жестином. Совјетски извештаји и даље су тврдили пробијање главне одбрамбене финске линије од стране Руса, док су Финци упорно одбијали тачност извештаја. У току дана су Руси авионима бомбардовали Ханго, а Финци су бацали летке изнад Лењинграда. Совјетски извештаји су демантовали употребу дум-дум метака и загушљивих гасова од стране совјетских трупа. После петодневног бомбардовања су совјетске трупе заузеле острво Логланд. Према разним информацијама се говорило да ће пре главне акције совјетске трупе преузети оштру офанзиву како би завршиле са операцијама, да ће главна борба бити у Карелијском земљоузу и да су против Финске концентрисали 800.000 војника.¹⁸

¹⁵АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 6.12.1939.

¹⁶АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 7.12.1939.

¹⁷АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 8.12.1939.

¹⁸АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 9.12.1939.

10. децембра из европских штампа се извештавало о раду Друштва народа, требало је да се донесе одлука о помоћи Финској. Велика Британија и Француска, према незваничним извештајима из Лондона и Париза, нису биле расположене за организовање санкција против Совјетског Савеза, иако су морално осудиле совјетски напад, неутралне земље су доследно показале неутралан став, а јужноамеричке земље су тражиле да се Совјетски Савез искључи из Друштва народа. Италијански посматрачи су отворено подривали осуду и искључење. Међутим, свело се само на моралну осуду, а Финска је наставила да се бори. Совјетске трупе су, према извештају, споро напредовале и наилазиле на отпор Финаца, међутим вести су биле противречне. Мало се знало о војним операцијама због рђавог времена, хладноће и топлења снега, а совјетска команда је журно припремала другу офанзиву. Било је утврђено да су се на финском фронту налазили и пукови са Кавказа, међутим, према мишљењу војних стручњака, било је чудно из разлога што кавкашке трупе нису поднеле финску климу.¹⁹

11. децембра након што је фински делегат упутио Друштву народа апел специјална комисија, проучавајући совјетско-фински спор, је једногласно одлучила да се позове Совјетски Савез и да до јутра одговори да ли је за прекид непријатељства и да се отпочну преговори за решење спора, а да ће се преговори водити у оквиру Друштва народа. Међутим, ситуација у Женеви била је нејасна, европске земље су се неодређено држале, неутралне земље се нису усудиле да се супроставе Совјетском Савезу, а јужноамеричке земље нису биле одлучне да се Совјетски Савез искључи и Мексико, Чиле и Перу су највили да неће учествовати у заједничкој акцији против Совјетског Савеза са осталим јужноамеричким државама.²⁰ 12. децембра совјетско-фински сукоб и даље се развијао. Совјети су преузимали, према разним извештајима, енергичну офанзиву, међутим Финци су пружали отпор који је Совјетима нанео штету у угледу и у међународном утицају и совјетске трупе су имале велике губитке у борбама које су се развијале у околностима које су ишле у корист Финаца.²¹ Совјетски Савез је негативно одговорио на апел Друштва народа да обустави непријатељство са Финском и приступи мирном решењу спора и “фински“ одбор је прелдужио да се Совјетски Савез искључи, а само одбијање Совјетског Савеза да поступи по апелу Друштва народа је у САД-у изазвало нови талас огорчења и тиме је струја која се залага за прекид односа са Совјетима појачавала.²²

¹⁹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 10.12.1939.

²⁰АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 11.12.1939.

²¹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 12.12.1939.

²²АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 13.12.1939.

15. децембра генерални секретар Друштва народа Авнол је влади Совјетског Савеза саопштио одлуку скупштине о искључењу Совјетског Савеза из Друштва народа.²³ 16. децембра у Паризу, Лондону и Риму се обраћала пажња на даље држање Совјетског Савеза. Француска штампа је имала мишљење да ће се Совјетски Савез приближити Немачкој након што је био искључен, а извештај део је сматрао да је отпочела морална блокада Совјета и немачки новинарски кругови су настојали да прикажу женевску одлуку као безначајну. На совјетско-финском фронту су се жестоко наставиле борбе између Руса, тј. Совјета и Финаца, Руси су напредовали на северном и централном фронту, у Карелији нису успели да дођу до значајних успеха и Финци су прешли у контраофанзиву на северном фронту и учврстили се 14 км јужно од Салмијервија.²⁴ 17. децембра није дошло на совјетско-финском фронту до одлучујућих догађаја, а упркос напредовању совјетских трупа фински отпор био је јак и успешан. Совјетско војно напредовање, према Улеборгу, није довело до разбијања Финске на два дела. Совјетске трупе су напредовале и налазиле на две трећине пута према Ботинском заливу, међутим продор је био узан и није утицао на расположење и одлучност Финаца да се одлучније боре.²⁵ 19. децембра су финске трупе одбиле енергичне совјетске нападе према Карелијском земљоузу. Међутим, совјетске трупе су пробиле северну финску одбрамбену линију, а на источном делу фронта су Финци имали успеха. Финци су тврдили да су потукли Русе на источном делу и да су побили 17.000 совјетских војника, а совјетска авијација је бомбардовала Хелсинки и неке друге финске градове.²⁶ 20. децембра совјетске трупе су, према разним изворима, припремале нову офанзиву на више места у Финској, међутим, напредовање совјетске војске на свим деловима било је заустављено. Финци су јављали да су Совјети на делу фронта код Питкајернија оставили 200 тенкова који су се замрзли, а совјетска авијација напредовала на свим странама територије Финске и да су финске поморске батерије, према непотврђеним вестима, потопиле совјетску оклопњачу Октобарска револуција.²⁷

²³АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 15.12.1939.

²⁴АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 16.12.1939.

²⁵АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 17.12.1939.

²⁶АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 19.12.1939.

²⁷АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 20.12.1939.

Према извештају из Хелсинкија, 21. децембра су финске трупе покушавале очајнички противнапад на совјетске трупе које су напредовале од Салмијервија са циљем да поделе финске трупе на два дела, фински противнапад је успео, а борбе су се водиле под извандредно тешким климатским условима. Фински авијатичари су совјетским авионима, које су Руси продали Финцима, бомбардовали железничку пругу Лењинград (Санкт Петербург)-Мурманск и у бомбардовању пруге су учествовали италијански и шпански добровољци. На Карелијском фронту дошло је до ваздушне борбе између Финаца и Руса и Руси су се повукли услед предности коју су имали Финци.²⁸ 22. децембра на совјетско-финском фронту је дошло до промене положаја финских и совјетских трупа. Совјетске трупе нису могле да напредују због снажних снежних бура [олуја-прим., С.Н.] и вејавица и, према јављању из Копенхагена, Совјети ће обуставити војне офанзиве против Финске до пролећа. Један фински ђенерал [генерал-прим., С.Н.] је изјавио да је повлачење финске војске било стратешко, да су прешли у противнапад и да су постигли развлачење совјетског фронта и повлачење совјетских трупа из финских војних база.²⁹ Отпор који су пружали Финци према Совјетима је изазвао симпатије већег дела светске јавности према Финској, дошао је прилив добровољаца и децембра месеца 1939. су Совјети предложили Финцима споразумно решење после неуспешних војних операција.³⁰

²⁸АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 21.12.1939.

²⁹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 22.12.1939.

³⁰Александар Животић, *нав. дело*, стр. 128

Драгољуб Јовановић је описивао да су критике на рачун Совјетског Савеза, након што је напао Финску постале још жешће и да су се многи пријатељи Русије [У Политичким успоменама, Совјетског Савеза-прим., С.Н.] окренули леђа после напада на Финску, како ју је Јовановић описивао као малу, необично културну и савршено демократски уређену земљу и додатно је описивао да се Финска јуначки одупрла налету Совјетског Савеза. Такође је описивао „разумевање“ деснчара и комуниста због споразума између Стаљина и Хитлера, али да се у Паризу нагло променио став према Совјетском Савезу. Јовановић је даље описивао извештај Михаила Петровића, сталног дописника новина *Политике* из Париза, где се наводи да се морална осуда претворила у политичку зебњу и да су неки кругови предложили да се Велика Британија и Француска споразумеју са Немачком због продора Совјетског Савеза у Европу. Према писаном извештају Петровића из *Политике* из 24.12.1939. Јовановић је истицао да до тада новински листови још нису дали отворен предлог француско-енглеске [британске-прим., С.Н.] оружане акције против Совјетског Савеза, али се изјаснило да се оружјем и ратним материјалом помогне Финска и да су желели да се ангажује Шведска. У наставку извештаја се истиче да иако случајеви аншлуса Аустрије у оквиру Немачке и напада на Чехословачку и Пољску били под надлежности Друштва народа, међутим скупштина те организације није била сазивана, такође сама жеља да Друштво народа пружи Финској само моралну подршку је била тешко објашњива и самом стављању у тадашњој ратној ситуацији. У извештају је писано и о мишљењу да се створи осећање солидарности које би подстрекло народе на стварну сарадњу ако би била оправдана страховања која су била изазвана судбином саме Финске.³¹

³¹ Драгољуб Јовановић, *Политичке успомене*, том 5 Искушења, Београд 1997, страна 270 и 271.

2. јануара 1940. се наствљао рат у Финској. Током тронедељних операција се говорило у оквиру Коминикеа врховне команде совјетских трупа да је због наступајуће зиме и тешких теренских прилика напредовање совјетских трупа било много отежано, а даље се у извештају говорило да је највећу тешкоћу на терену Совјетима дао Карелијски земљоуз и Дејли Експрес је предвиђао да ће до пролећа Руси обуставити војне операције. Према извештају агенције АВАС Руси су се повлачили према Питкајервију, а римски листови су објавили да су совјетске трупе поражене на свим финским фронтима.³² 3. јануара су се, према извештајима светске штампе, јављали гласови у корист помоћи Финској и Рејмонд Хувер, председник САД-а од 1929. до 1936., је послао финској влади и Одбору за Финску помоћ у виду чека вредности од 100.000 америчких долара. Према извештају један представник Беле куће је изјавио да ће САД поклонити Финској око 50 авиона типа Брјустер и влада Јужноафричке Уније [Јужноафричке Републике-прим., С.Н.] је Финској уступила изванредан број авиона ради поморске одбране.³³ 4. јануара је извештавано да су совјетским ваздушним снагама омогућиле боље атмосферске прилике, да је на граници између Финске и Шведске срушен железнички мост који је био једина веза са Шведском, у сувоземним операција није дошло до важног сукоба и на северу Финске је откривена разгранатна совјетска шпијунска мрежа, а изванредан број официра био је компромитован.³⁴ 7. јануара су се водиле борбе на централном делу фронта, а војне операције на северном и јужном делу су биле обустављене због, према извештају, страховитог снежног невремена. Совјетска војна команда је саопштила да ситуација није била промењена, осим повлачења совјетских трупа код Суомисамлија.³⁵ 9. јануара било је извештавано да је на финском фронту завладало затишје, а Шведска и Норвешка су, у случају рата, преузимале неопходне мере.³⁶

³²АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 2.1.1940.

³³АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 3.1.1940.

³⁴АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 4.1.1940.

³⁵АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 7.1.1940.

³⁶АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 9.1.1940.

Према извештају из 15. јануара расле су појачане затегнутости на северу Европе јер је совјетска влада упутила протестну ноту владама Шведске и Норвешке због писања њихове штампе која су, по тврдњи совјетске владе, представљала позивање у рат против Совјетског Савеза. Истакнуто је да су шведске и норвешке званичне личности учествовале у организовању помоћи Финској. Шведска и норвешка влада су одговориле на совјетску ноту, али совјетска влада је сматрала њихову ноту незадовољшавајућом.³⁷ Следећег дана је италијанска штампа оптужила Совјетски Савез, а немачка штампа Велику Британију за стварање затегнутости на северу Европе, након што су Шведска и Норвешка примиле совјетску ноту док је у Финској било бомбардовања из ваздуха, али не и већих ратних активности.³⁸ 19. јануара рат у Финској се настављао, у средњој Финској дошло је до битке која је зависила од настављања или заустављања совјетског продора ка Ботијском заливу, Финци су извршили јак напад североисточно од насеља Сале и Кемијервије како би повратили део друма који је водио ка Кемију, граду који се налазио на обали Ботијског залива.³⁹ 20. јануара није било значајних борби у Финској, али су Финци располагали новим ваздухопловним материјалом,⁴⁰ али се следећег дана рат наставио, совјетске трупе на левом крилу су отпочеле јаку артиљеријску паљбу против Манерхајмове линије, а фински авиони су бомбардовали Крондштат.⁴¹ 22. јануара су совјетске трупе нападале важне тачке Манерхајмове линије.⁴² 23. јануара фински извештаји су тврдили да су совјетски војници покушали да жестоко нападају северно од језера Лагоде и да заобиђу Манерхајмову линију, а да су совјетски извештаји говорили само о извиђачкој делатности.⁴³

³⁷АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 15.1.1940.

³⁸АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 16.1.1940.

³⁹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 19.1.1940.

⁴⁰АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 20.1.1940.

⁴¹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 21.1.1940.

⁴²АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 22.1.1940.

⁴³АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 23.1.1940.

Према извештају из 26. јануара који је пренео финске вести да је северно од језера Лагоде обустављена руска [совјетска-прим., С.Н.] офанзива, а да су финске трупе још држале своје положаје на Манерхајмовој линији.⁴⁴ 29. јануара је руска [совјетска-прим., С.Н.] команда, према јављању из Хелсинкија, успела да извуче разбијене одреде који су остали у унутрашњости Финске приликом ранијих напада од стране финских трупа.⁴⁵ 30. јануара није дошло до већих догађаја из разлога што су и финским и совјетским војним странама онемогућавали велики снег и зима.⁴⁶ 31. јануара је било само активности совјетских авијатичара на финском фронту, а према вешћу из новина *Политика* су Совјети на северном фронту прикупљали резерве.⁴⁷ 1. фебруара на јужном делу финског војног фронта била је велика активност совјетске војне авијације,⁴⁸ а 2. фебруара није било нових у војним активностима.⁴⁹ 3. фебруара руски [У извештају, совјетски-прим., С.Н.] војници су извршили нове нападе на Карелијској превлаци и северно од језера Лагоде.⁵⁰ 4. фебруара, према финским извештајима, су руске [совјетске-прим., С.Н.] офанзиве заустављене на Карелијској превлаци,⁵¹ 5. фебруара се говорило о немачком посредовању између Совјетског Савеза и Финске, повод је био долазак у Берлин немачког амбасадора у Москви и посланика у Хелсинкију, а да је немачка страна демантовала о вестима као неумесним.⁵²

⁴⁴АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 26.1.1940.

⁴⁵АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 29.1.1940.

⁴⁶АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 30.1.1940.

⁴⁷АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 31.1.1940.

⁴⁸АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 1.2.1940.

⁴⁹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 2.2.1940.

⁵⁰АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 3.2.1940.

⁵¹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 4.2.1940.

⁵²АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 5.2.1940.

Велика Британија и Француска су 6. фебруара почеле да се јаче интересују за совјетско-фински рат, у јучерашњем броју *Њус Кроникла* се тражило да се што пре пошаље помоћ за Финску, у Паризу се одржао, према извештају италијанске штампе, последњи састанак Врховног ратног савеза савезника и донесени су тајни закључци који су били одлучни за даљи ток рата.⁵³ 7. фебруара се и даље, према извештају, говорило о немачком посредовању између Финске и Совјетског Савеза, такође се сазнало, према поузданим изворима, да је фон Блихер, немачки посланик у Хелсинкију, дошао у Берлин са предлозима финске владе која је ишла у сусрет захтеву Москве да Финска уступи полуострво Ханго Совјетском Савезу, међутим финска влада је сматрала да ће уступање угрозити независност Финске. О вестима о немачком посредовању су посветиле пажњу француска и данска штампа, међутим данска штампа није веровала у успех немачког посредовања.⁵⁴ 9. фебруара жестоко је настављен рат и огрочено су се водиле борбе на Манерхајмовој линији и на Карелијској превлаци око утврђења. Фински извештаји су говорили да су финске трупе зауставиле на самој утврђеној линији совјетске трупе, а да су руски [совјетски-прим., С.Н.] извештаји говорили о совјетском продору утврђења.⁵⁵ 10. фебруара се настављао рат и борбе су се водиле на карелијском фронту, а у Великој Британији акцију за помоћ Финској је подржала Лабуристичка странка.⁵⁶ 13. фебруара су совјетски листови извештавали о уласку совјетско-финског рата у одлучујућу фазу јер су совјетске трупе заузеле 23 утврђења. Међутим, према јављању новинарских агенција савезничких сила, свуда су били одбијени напади совјетских трупа и да су од свих борби у Финској борбе пред Манерхајмовом линијом жешће. Према извештају дописника агенције РОЈТЕР из Финске да је потребно указати хитну помоћ Финској и француска штампа је тражила да се што пре помогне Финској.⁵⁷

⁵³АЈ, 38-Фонд ЦПБ, 114-253, извештај из 6.2.1940.;Александар Животић, *нав. дело*, стр. 128.

⁵³АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 6.2.1940.

⁵⁴АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 7.2.1940.

⁵⁵АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 9.2.1940

⁵⁶АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 10.2.1940.

⁵⁷АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 13.2.1940.

Према извештају из 14. фебруара на Карелијском фронту су се водиле огорченије борбе и обавештења о успеху су била противречна. Агенција АВАСОВ је саопштила да су совјетске снаге од око 400 хиљада људи напале Манерхајмову линију, према извештају Радио Рима да је 500 совјетских тенкова тешких 70 тона учествовало у борби, а Финска је, према саопштењу из финске штампе, тражила помоћ из иностранства.⁵⁸ 15. фебруара совјетско-фински рат је ушао у нову фазу, америчка, француска и британска штампа су истицале да је потребна брза помоћ Финској.⁵⁹ 16. фебруара су вођене жестоке борбе, све тежи је био положај Финске, финске трупе су напустиле прву линију положаја Манерхајмове линије и због јаче совјетске офанзиве код Суме и притисака су Финци напустили положај. У Лондону се веровало да ће Финци још два дана пружити отпор, а у Риму се веровало да ће западне силе послати велику војну експедицију у Финску.⁶⁰ Енглези и Французи су понудили Финској војну помоћ против Совјета и било је планирано да француско-британска [У Југословенско-совјетским односима се мисли на француско-енглеску-прим., С.Н.] војска интервенише. Међутим, Шведска је одбила британски предлог и Финској је редуковала војну помоћ јер се суочила са претњом и могућом инвазијом од стране Немачке која је истицала да улазак страних војних снага значило излазак Шведске из војне неутралности и финска влада је, суочена са немачким и шведским саветима о прихватању примирја, притјешњеном лошом ситуацијом на фронту и незадовољством вербалних обећања од Француза и Енглеза, прихватила предлог примирја која је понудила совјетска влада.⁶¹ 17. фебруара се ситуација све више компликовала у вези совјетско-финског рата. Према извештају непотврђених вести из Осла да је финска влада, због веома тешког положаја Финске и после одбијања Шведске да Финској упути две дивизије, намеравала да за дан-два закључи пакт о војној помоћи са западним силама [У извештају се мисли на Велику Британију, Француску...-прим., С.Н.], на те вести је Танер, фински министар спољних послова, енергично демантовао. На Карелијском земљишту су совјетске трупе надирале у правцу града Вијпурија.⁶²

⁵⁸АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 14.2.1940.

⁵⁹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 15.2.1940.

⁶⁰АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 16.2.1940.

⁶¹Александар Животић, *нав. дело*, стр. 128.

⁶²АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 17.2.1940.

Према извештају из 18. фебруара финским трупама на Карелијском земљоузу је све тежа ситуација, а на осталим фронтovima, нарочито северно од језера Лагоде, ситуација се побољшавала због тога што су одбијени совјетски напади и Совјети су имали велике губитке.⁶³ 21. фебруара због великих снажних међава које су отежавале војне операције није било јачих сукоба, а фински владајући кругови су изразили дубоко разочарење због става шведске владе и говора шведског краља Карла Густава XV. Италијански листови су и даље истицали да је Финској потребна велика и ефикасна помоћ, а дописник листа *Пополо Д Италија* из Хелсинкија је истицао да би у Финској у тадашњем критичном моменту била потребна помоћ од 500 авиона и 100.000 војника.⁶⁴ 22. фебруара је на Карелијском фронту дошло до застоја војних операција услед великих снежних међава. Велика Британија је упутила 144 авиона и други ратни материјал као вид војне помоћи Финској. Енглески [британски-прим., С.Н.] војни дописници из финског фронта су извештавали да су Руси извршавали нове концентрације на крајњем левом и на крајњем десном крилу Манерхајмове линије, а највеће концентрације совјетских трупа се вршило код Випурија и Теипале. Фински војни кругови су рачунали да ће Совјети почети са новом офанзивом. Шведски парламент је одобрио о држању шведске владе о указиваној помоћи Финској и све странке су гласале за владин предлог.⁶⁵ 23. фебруара на целом Карелијском фронту су се водиле борбе између Финске и Совјетске Русије [У извештају се мисли на Совјетски Савез-прим., С.Н.], према извештају вести агенције Јунајтед прес да су Енглези отпочели блокаду Мурманска користећи једну ескадру ратних бродова јер се тврдило да су били примећени транспорти муниција и кретање немачких подморница из Немачке за Мурманск и да је Лондон истицао да блокада Мурманска није била уперена против Совјетског Савеза.⁶⁶

⁶³АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 18.2.1940.

⁶⁴АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 21.2.1940.

⁶⁵АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 22.2.1940.

⁶⁶АЈ, 38-Фонд Централног Пресбироа, 114-253, извештај из 23.2.1940.

24. фебруара су пропали совјетски покушаји у заузимању града Вијпури и ,према финским извештајима, ситуација на фронту се није изменила.⁶⁷ 25. фебруара је совјетско-фински рат ушао у завршну фазу, претходног дана у Хелсинкију су стигле вести из Вијпурија где се сазнало да су совјетске трупе удвостурчиле напоре да се заузме Вијпури који је био главни град на Манерхајмовој линији и да су Совјети, без обзира на губитке, вршили напад и убацивали нове трупе и тенкове у жестокој борби на Карелијској превлаци.⁶⁸ После тога је уследила совјетска војна офанзива, 27. фебруара је започета друга фаза совјетске офанзиве заузећем утврђења на острву Бјорке, што је за последицу донело и пад Вијпурија са утврђењима и обалским батеријама које су представљале камен спотицања офанзивама совјетских трупа.⁶⁹ 28. фебруара совјетске трупе су настављале напад у правцу Вијпурија, због тога су Финци започели евакуацију цивилног становништва и у околини самог града и совјетске трупе су заузеле један обалски део Вијпурија. Према извештају финске команде финске трупе су на Карелијској превлаци одбиле совјетске нападе, а на осталим фронтовима није било важних догађаја, а према извештају совјетске команде да су претходног дана совјетске трупе на Карелијској превлаци заузеле 13 утврђена и 9 бетонираних утврђења приликом пробоја утврђења у финској зони.⁷⁰ 29. фебруара су се фински браниоци, према извештају светских новинских листова, повукли пред Вијпуријем и да су совјетске трупе заузеле села која су се налазила 6 км пред Вијпуријем и према извештају из Лондона је у Совјетском Савезу расло расположење за компромисни мир са Финском.⁷¹ 1. марта се продужила битка код Вијпурија, према совјетским извештајима су Красноармејци [мисли се на Црвеноармејце-прим., С.Н.] стигли два километра пред Вијпуријем. Финци су на новим положајима пружали јак отпор и, према обавештењима из Хелсинкија, спремали повлачење према новим положајима.⁷²

⁶⁷АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 24.2.1940.

⁶⁸АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 25.2.1940.

⁶⁹Александар Животић, *нав. дело*, стр. 128-129.; АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 27.2.1940.

⁷⁰АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 28.2.1940.

⁷¹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 29.2.1940.

⁷²АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 1.3.1940.

2. марта су руске [совјетске-прим., С.Н.] трупе, према саопштењу из Хелсинкија, заузеле предграђе Вијпурија, а да су финске трупе још увек браниле град из разлога што је фински маршал Манерхајм одлучио да се у последњем тренутку финске трупе повуку на утврђење иза Вијпурија, као и да се маршал Манерхајм надао да ће зауставити код утврђења продор совјетских трупа у унутршњост. Лист *Суом Тајмс* је извештавао о напуштању најјачих положаја на Манерхајмовој линији од стране финских трупа и да је лист завршио извештај реченицом: „Сада је настао одлучујући моменат (тренутак) у финско-совјетском рату“.⁷³ 3. марта су настављене, према извештају последњих вести, борбе у Вијпурију, у појединим улицама водиле су се жестоке борбе, а сам град био је у рушевинама и Финци су одлучили да у Вијпурију са одређеним утврђеним деловима града дају снажан отпор.⁷⁴ 4. марта, према последњем извештају, су се у току јутра фински браниоци Вијпурија у потпуном реду повукли из града у северозападни правац и заузели нове одбрамбене положаје који су били удаљени од Вијпурија 3 миље, тј. 4.83 километара. Иако је Вијпури био у рушевинама, није било званичног саопштења о заузећу или о предаји и Финци су били решени да не допусте да оно што је важно падне у совјетске руке. Животне намирнице и остали производи су се транспортовали на другу страну, веће грађевине су биле дигнуте у ваздух или запаљене и стари замак, где се вијорила финска застава, био је опустошен.⁷⁵

⁷³АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 2.3.1940.

⁷⁴АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 3.3.1940.

⁷⁵АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 4.3.1940.

5. марта су се продужиле борбе у Вијпурију, совјетске трупе су окружиле сам град, међутим, Финци су дали жесток отпор користећи мине и да су финске трупе минама спречавале совјетско заузеће Вијпурија и да ће вејавице које су стигле на многим местима у Финској помоћи Финцима.⁷⁶ Финска одбрана је 6. марта покушавала на разне начине да спречи совјетско надирање, совјетска војна команда на југу је вршила концентрације трупа и артилерије на више тачака јужне финске обале. Финци су се бојали совјетске војне концентрације, али је фински генералштаб очекивао да ће долазак топљења леда спречити концентрацију совјетских трупа које су се налазиле дуж јужне финске обале.⁷⁷ Совјети су, суочени да ће бити заглављени доласком пролећа, преузели добро припремљен напад који је довео до слома „Манерхајмове линије“ која је предствљала као до тада непробојну главну линију и Финци нису више могли да ратују услед исцрпљења сопствених ресурса и недостатка савезничке помоћи.⁷⁸ Међутим, 7. марта је дошло до малог затишја. Према вестима које је извештавао Копенхаген шведска влада је водила преговоре о миру између Финске и Русије [Совјетског Савеза-прим., С.Н.] и да су у преговорима о миру учествовале сама Шведска и Немачка. Шведска влада ове вести није потврдила нити демантовала, а у Хелсинкију су одбијали да се изјасне о истинитости ових вести.⁷⁹ 8. марта су отпочели, према писању светске штампе, преговори између Совјетског Савеза и Финске и према потврђеним вестима из Копенхагена је Совјетски Савез понудио Шведској, која је посредовала, пробну понуду за закључење мира са Финском, да су совјетски услови били исти као у преговору из јесени 1939., да је Колонтај, совјетска амбасадорка у Стокхолму, преузела Стаљинову улогу и да је шведски министар спољних послова преузео Пескивинијеву и Еркову улогу. Према јављању из Осла, норвешка штампа је посвећивала пажњу гласовима о шведском посредовању у руско-[совјетско- прим., С.Н.] финском сукобу и да је посредовање било извршено преко шведског посланика у Москви. Према саопштењу дописника италијанских листова из Стокхолма да су тешко добијали податке о преговорима о миру, а да су успели да сазнају да су совјетски захтеви били много већи него прошли пут и да су у Берлину истицали да су Немачка и скандинавске државе желеле да се закључи мир између Совјетског Савеза и Финске, а да су западне силе [мисли се на Велику Британију и Француску-прим., С.Н.] настојале да ометају закључење мира.⁸⁰

⁷⁶АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 5.3.1940.

⁷⁷АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 6.3.1940.

⁷⁸Александар Животић, *нав. дело*, стр. 129.

⁷⁹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 7.3.1940.

⁸⁰АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 8.3.1940.

Према извештају из 9. марта светска штампа је посветила пажњу совјетско-финским преговорима о миру, француска влада је претходног дана одржала седницу где се расправљало два сата о ситуацији у Финској и донесен је закључак да ће када финска влада буде званично затражила савезници послати експедициони корпус у Финској. Исто је и италијанска штампа посветила пажњу о совјетско-финским преговорима, зато је специјални дописник *Поло Д Италија* из Хелсинкија известио, износећи своје утиске, да је у току велика дипломатска битка, да су Стокхолм, Осло и Берлин упутили савете Финској да прими частан мир да би и себе и целу Скандинавију спасила и Берлин је истовремено саветовао Москву да буде попустљива и да онемогући британско-француску игру, а Лондон и Париз су вршили притисак на Хелсинки да Финска покаже непопустљивост.⁸¹ 10. марта је извештавано да је светска штампа посветила пажњу преговорима између Совјетског Савеза и Финске, да је јуче објављено званично саопштење да су фински председник владе Рити, фински посланик Пескиви, фински генерал Белден и фински народни посланик Војонма у среду отпутовали у Москву на позив совјетске владе и позив је био упућен посредством Шведске. Танер је изјавио да ће се преговори завршити у току тог или сутрашњег дана и да је говорено у Москви да ће одлука најдаље пасти у понедељак увече. Финска је упутила одмах по пријему совјетске предлоге за мир Лондону и Паризу и поставила им питање да ли ће рачунати на директну војну савезничку интервенцију ако у случају да Финска буде одбила совјетски предлог и, међутим, се није знало како је гласио одговор Велике Британије и Француске.⁸² Светска штампа је и 11. марта посветила пажњу на споменуте преговоре, према извештају дописника агенције Стефани из Стокхолма да је и Финцима и Совјетима дошло до прелиминарног изражаја жеље да се конфликт реши мирним путем. Према извештају дописника шведских новина *Стокхолмтиндингена* из Москве Руси [Совјети-прим., С.Н.] нису тражили ни Вијпури ни Сортавалу, већ су тражили на северу зону на Рибарском полуострву, али да не траже Петсео. Даље се извештавало да Совјетски Савез у погледу Ханка није постављао никакав захтев, већ је тражио уступљење острва на Финском заливу. Такође, сазвао се фински парламент где су се проучавали последњи предлози Совјетског Савеза и да је у Москви, према последњим вестима, постигнут споразум у принципу. Совјетске трупе су настојале да заобиђу трећу Манерхајмову линију и чиниле напоре да се дочепају обале, иако су се водили преговори за мир.⁸³

⁸¹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 9.3.1940.

⁸²АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 10.3.1940.

⁸³АЈ, 38-Фонд Централног Пресбиороа, 114-253, извештај из 11.3.1940.

12.3.1940. светски листови су извештавали да је окончан рат између Финске и Совјетског Савеза и да је током јутра потписан мировни уговор у Москви. Мировни споразум у Москви је предвиђао да се непријатељства обуставе 13. марта у 12 часова, да се до 15. марта у 10 часова пре подне трупе морају повући на нове границе и да се одмах отпочну привредни преговори. Финска је Совјетском Савезу предала на 30 година совјетски (данашњи руски) део Карелије, градове Випури и Выборг и полуострво Ханко, четири острва у Финском заливу, део области Сала и Кластајансарентско полуострво у Баренцовом мору су Совјети такође добили од Финаца и тиме су успели да обезбеде своје интересе. Ратификација мировног споразума је морала да се изврши у року од три дана и да ће се изменити ратификациони инструменти у Москви. Мировни уговор су потписали Молотов, Жданов, председник одбора за спољне послове Врховног Совјета, и Василевски, совјетски командант бригаде за Совјетски Савез [У извештају је писало Совјетску Унију-прим., С.Н.] и Рити, Пескиви, генерал Белден и Војонма за Финску. Према извештају из Стокхолма са стиглим вестима из Москве, совјетске трупе су ушле у Вијпури и да се град са утврђењима налази под совјетским рукама, а да детаљи нису били познати.⁸⁴ 13. марта је светска штампа извештавала о закључењу мира између Совјетског Савеза и Финске и да је совјетско-фински рат завршен када су претходног дана престале борбе у 11 часова. Дописници из Хелсинкија су извештавали о изненађености финских трупа да су примиле наредбу да у 11 часова престану са непријатељствима. Танер је на радију током претходног дана одржао говор где је рекао да је финска Ритијева влада одлучила да што пре закључи мир пре него што буде војнички потучена и да су се вијориле заставе на пола копља на свим државним и јавним зградама након Танеровог говора. Фински радио је извештавао да Ритијева влада још није ратификовала московски мировни споразум, извесни фински кругови нису ислучили могућност да парламент одбије да ратификује споразум и да би била могућност да на власт дођу људи који су решени да се боре до краја и да је, у вези потписивања мировног споразума, према јављању дописника из Лењинграда, у Лењинграду владало радосно расположење.⁸⁵

⁸⁴АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 12.3.1940. ;Александар Животић, *нав. дело*, стр. 129.

⁸⁵АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа,114-253, извештај из 13.3.1940.

Према извештају из 15. марта, претходног дана је започела евакуација цивилног становништва и војске из области која је Финска морала да уступи Совјетском Савезу и да се рачунало да ће разграничење погодити око пола милиона људи. Према саопштењу финског радија, да је Калио, тадашњи председник Финске, одржао говор где се категорички заузео за ратификовање финско-совјетског мировног споразума. Иако је било јаке опозиције, обавештени кругови нису сумњали о ратификовању мировног споразума, а у тајности се држало место заседавања финског парламента. Фински парламент је, према извештају са Хелсинкија, ратификовао совјетско-фински споразум, а да је финска телеграфска агенција саопштала да је пројекат био упућен одбору за спољне послове да га проуче.⁸⁶ 17. марта је фински председник Калио, према јављању из Хелсинкија, донео одлуку о ратификацији финско-совјетског мировног споразума и овластио је Пескивија и Војонму да изврше размену докумената, а још се није утврдио тачан датум о размени докумената.⁸⁷ 18. марта су, према јављању дописника из Стокхолма, фински делегати Пескиви и Војонма отпутовали у Москву,⁸⁸ јављено је да су претходног дана стигли у Москву и веровало се да ће се ратификациони инструменти о закључењу мировног споразума данас извршити.⁸⁹ 23. марта су претходног дана финске власти, према јављању дописника из Хелсинкија, совјетским трупама предали Ханко и да је евакуисано до 250.000 лица.⁹⁰ Према извештају из 24. марта је завршена у поноћ 23. марта велика евакуација из области које је Финска уступила Совјетском Савезу и да је, према објави московског радија, у Вијпури стигло првих 600 досељеника из Совјетског Савеза.⁹¹ Према извештају из 25. марта лист *Газет Д Лозан* је објавио наслов “Истина о финским губицима“ и да је поменути лист донео вест да су укупни губици мање од 60.000 људи.⁹²

Мировним уговором у Москви је завршен Совјетско-фински (Зимски) рат. Међутим, рат је оставио последице у спољној политици Совјетског Савеза, Совјетски Савез био је избачен из Друштва народа и односи са западним савезницима су се додатно погрошавали.⁹³

⁸⁶АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 15.3.1940.

⁸⁷АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 17.3.1940.

⁸⁸АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 18.3.1940.

⁸⁹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114.253, извештај из 20.3.1940.

⁹⁰АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 23.3.1940.

⁹¹АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 24.3.1940.

⁹²АЈ, 38-Фонд Централног Пресбириа, 114-253, извештај из 25.3.1940.

⁹³Александар Животић, *нав. дело*, стр. 129.

РЕАКЦИЈЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ЈАВНОСТИ НА СОВЈЕТСКО-ФИНСКИ РАТ

Совјетско-фински рат није заобишао ни саму Краљевину Југославију нити њену јавност. Према тврдњама Петрановића и Жутића, након што је Совјетски Савез напао Финску и после реакције од стране Друштва народа се у такозваној „антирусској атмосфери“ одиграло успостављење контакта између Краљевине Југославије и Совјетског Савеза⁹⁴ и Југословени [У „Југославији у кризи“ и њена влада Драгише Цветковића-прим., С.Н.] су се држали питања да ли ће се због руског [совјетског-прим., С.Н.] напада на Финску одложити преговори између Југославије и Совјетског Савеза како не би изазвали протест Француза и Енглеца.⁹⁵ Према тврдњи професора Животића, након што је започета совјетска војна интервенција у Финској, министарство иностраних послова Краљевине Југославије је дало налог дипломатским представништвима и Посланству у Стокхолму да шаљу редовне извештаје о дешавањима у Финској и Скандинавији због значаја сукоба и региона у новонасталим међународним околностима. Југословенски генерални (званични) конзул у Финској од 1935. до 1945. Иван Шијаковић је пред почетак војног сукоба пребацио сву одговорност на финску владу због тежине ситуације, оценио је да су дрски и провокативни потези финске владе и надао се да ће Совјети задржати хладну позицију и да оружјем неће реаговати а да ће се Финци приклонити политици споразума са Совјетима. Шајковић је сматрао неразумном политиком којом је предводила финска [У „југ.-сов. односима“, мисли се на Ритијеву-прим., С.Н.] влада и да је потезима само компликовала већ тешку ситуацију. Касније се сконцентрисао у наредним извештајима на извештаје о ситуацији у Финској, о стању на фронту, о немачко-финским односима и о односима западних савезника са Финском и он се суздржао од коментара и сугестија да се формира југословенска политика према проблему око Финске. У совјетско-финском рату став југословенске владе био је засниван на политици стриктне (строге) неутралности иако су извештаји југословенског дипломате на извору информација били обојени просовјетском и антинемачком нотом уз минималне симпатије према западним савезницима [мисли се на Велику Британију и Француску-прим., С.Н.], а сам југословенски опрез, према мишљењу професора Животића, био је диктиран деликатношћу југословенске позиције и потребе да се сачува потпуни неутрални положај у односу на велике силе.⁹⁶

⁹⁴Бранко Петрановић, Никола Жутић, *27. март-збирка докумената-Успостављање југословенско-совјетских односа*, Београд 1990, страна 19.

⁹⁵Jacob V. Noptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941-Konac neutralnosti*, Rijeka 1973, страна 187.

⁹⁶Александар Животић, *нав. дело*, стр. 130-131.

Почетак совјетско-финског (зимског) рата је утицао да се негативна перцепција Совјетског Савеза шири на београдску јавност [мислим на јавност Београда-прим., С.Н.]. Према тврдњи професора Животића, од стране доброг дела јавности напад на Финску је доживљен као завојевачки акт (чин), а искључење Совјетског Савеза из Друштва народа због поменутог напада је доживљено као морална сатисфикација заборављене и дискредитоване међународне институције храбром отпору финског народа. Младен Жујовић, београдски адвокат, је упоредио почетне финске војне успехе са успесима српске војске у разбијању аустроугарске војске током 1914. године. Од литературе је истицано да је Љуба Давидовић на самрти изражавао дивљење за борбу финског народа против Совјетског Савеза. Према тврдњи професора Животића, русофили су критиковали „велику словенску земљу“ [мисли се на Совјетски Савез-прим., С.Н.] која се окренула против „мале суседне зеље“ [мисли се на Финску-прим., С.Н.] која је важила у европској јавности као културна и савршено демократски уређена земља и није се крило дивљење Финској која се на свој начин одупрла Совјетском Савезу. Југословенски комунисти, са друге стране, нису пуно разумевали политику Совјетског Савеза према Финској. Гојко Николиш је сведочио да су југословенски комунисти отворено питали зашто се Совјетски Савез, када су у питању проблеми са Финском, одлучио за војно решење, а не за политичко решење и зашто су Совјети трпели озбиљне поразе и имали осетне губитке у људству и ратном материјалу иако су имали застрашујућу војну надмоћ. Вођства Удружене опозиције и Сељачко-демократске коалиције заједно су осуђивали окупације, анексије од стране Совјетског Савеза и рат Совјетског Савеза против Финске. Сама репутација Црвене армије је, како је говорио професор Животић, била пољуљана после првих неуспешних војних операција у Финској. У војним круговима је превладало мишљење на основу извештаја са терена, кампања у Пољској и Финској да Црвена армија у европском смислу није представљала модерну оружану силу, да није била опремљена модерним оружјем и војном опремом, да због чистки и репресија у армији командни кадар био необучен и необразован и да је из тих разлога Црвена армија није из далека имала војну моћ. Према тврдњи професора Животића, Југословенски генералштаб је добио податке о Црвеној армији од Финске преко војног изасланства у Берлину и ти подаци који су имали једностраност су стварали погрешну слику о стварној совјетској моћи.

Такође, Југословенски генералштаб је имао становиште да је совјетски командни кадар био на врло ниском нивоу стручне спреме и ниских интелектуалних способности, да је служба снабдевања била оскудна и недовољна да су само тешки тенкови и подморнице били вредни пажње, да је то становиште, које је изнео Југословенски генералштаб, озбиљно пољуљало веру у снагу совјетског оружја која се формирала у оквиру једног дела генералитета и међу млађим официрима и да се таква слика о совјетској војној снази формирала и унутар војно заинтересованих кругова београдске јавности. Сарадња између Балканског института у Београду и институција Академије наука Савеза Совјетских Социјалистичких Република је представљала крупан корак да се успоставе научне везе које су биле потпуно замрзле, иако је у београдској јавности била негативна репутација о Совјетском Савезу која је била додатно продубљена и изоштрена совјетско-финским ратом. Сама репутација Совјетског Савеза, која се поправљала, била је под “претњом“ да буде нарушена када је Совјетски Савез започео војни поход на Финску који је био у кругу београдске елите изразито непопуларан, негативна перцепција совјетске политике на Балтику се снажно ширила међу београдском елитом и имала је одјеке и утицаје на југословенску владу и дипломатију и тиме су постојеће дилеме претиле да угрозе начињене помаке у приближавању Краљевине Југославије са Савезом Совјетских Социјалистичких Република.⁹⁷

⁹⁷Александар Животић, *нав. дело*, стр. 131-133.

Према тврдњи професора Животића, влада Краљевине Југославије са Драгишом Цветковићем на челу, мандат од фебруара 1939. до 27. марта 1941., је на прелазу из 1939. у 1940. била принуђена, под тешком међународном позицијом, да балансира спољну политику покушавајући да сачува безбедност државе и да су совјетско-британско удаљавање и совјетско-фински рат натерали да не рачуна на совјетску помоћ нити да се приближи Совјетском Савезу. Југословенска влада је била принуђена да спроводи политику непровоцирања Италије и Немачке страхујући да ће даљим приближавањем Совјетском Савезу изазвати реакцију западних савезника (Велике Британије и Француске) и препуштање италијанским и немачким аспирацијама, а сама неизвесност југословенске дипломатије у погледу акција Немачке, Италије и Совјетског Савеза на простору југоисточне Европе је утицала да у својим настојањима да не испровоцира реакцију трију држава, која је била по југословенској дипломатији неповољна, и то је често доводило у политику такозваног „умилостивљавања“ потенцијалних противника. Британци су сматрали да је свеопште присутан страх био корен политике непровоцирања, сматрали су такође да би и политика непровоцирања и свеопшти присутан страх могли да наступе агресивно према Југославији, страховали су да би тежак спољнополитички положај, осетнија економска криза и нарасле социјалне (друштвене) тензије могли довести до раста бољшевичког утицаја и процењивали су да неће доћи до таквог догађаја, али су процењивали да би раст панславистичких и рускофилских осећаја, посебно код Срба, довели до јачања совјетског присуства у југословенску јавност. Александар Цинцар-Марковић, југословенски министар иностраних (спољних) послова од 1938. до 27.3.1941., је, због незадовољстава узрокованих тешком социјалном (друштвеном) ситуацијом која је код страних дипломата оставила утисак да Југославија иде ка бољшевизацији, издао налог југословенским дипломатама да одлучно негирају гласове о могућој бољшевизацији, да говоре да нема совјетског утицаја ни на плану унутрашње нити на плану спољашње политике и да говоре да ће и даље влада бити одлучна да се сузбије бољшевичка пропаганда и Цветковићева влада је тиме желела да пошаље своју поруку да и даље инсистира на своју строгу неутралну спољнополитичку позицију и да одагна све шпекулације о приближавању Совјетском Савезу.

Са друге стране, дипломатија Краљевине Италије је процењивала да је дипломатија Краљевине Југославије стрепела од могуће цене у случају добијања совјетске војне и дипломатске помоћи са уступцима за промену унутрашњег уређења и стабилности споствених граница када је у питању размишљање југословенске дипломатије о успостављању редовних дипломатских односа са Совјетским Савезом и да је страховала да би присуство Совјетског Савеза на простору југоисточне Европе могао да доведе до прекомпоновања граница, нарочито у подршци аспирацијама Краљевине Бугарске према југословенским територијама. Југословенска дипломатија је настојала да утврди како би Велика Британија реаговала у случају окретања југословенске спољне политике полтици ближе сарадње са Совјетским Савезом јер је зазирала од могуће негативне британске реакције. Само питање успостављања дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза се актуелизовало када су совјетски војници на совјетско-финском фронту имали предност и да је постала извесност међународној заједници да западни савезници неће послати Финској војну помоћ. Иван Суботић, југословенски посланик у Лондону од маја 1939. до краја августа 1941., је посетио британско министарство иностраних послова у настојању да упозна британске намере у погледу Совјетског Савеза и ту је био упознат са британском намером о максималном нашкођењу совјетских интереса, а да не би дошло до војног обрачунавања, британско уверење и опредељење да неће доћи до англо-совјетског војног обрачунавања је улило наду југословенској дипломатици иако се уверила у низак ниво односа између Велике Британије и Совјетског Савеза. Приближавање Краљевине Југославије Совјетском Савезу би у таквим условима изазвало оштру британску реакцију која није била одлучујућа у стављању Југославије под италијанске и немачке интересе. Драгиша Цветковић, председник (sic?) владе Краљевине Југославије од фебруара 1939. до 27.3.1941., је настојао у реаговању Велике Британије у вези југословенско-совјетског зближавања и посредно покушавао да сазна гледање Велике Британије о италијанско-совјетском приближавању тако што је тражио информације о актуелном сусрету Бенита Мусолинија и Адолфа Хитлера, учинио је из разлога што је био подстакнут вестима о могућој нагодби између савезника и Италије у погледу њених интереса на југоисточну Европу на штету југословенских интереса и зато је страх од совјетске реакције био изванредно јак. Са друге стране се отворила перспектива могуће заштите појачаним повезивањем са Совјетима, Британцима је била јасна Цветковићева намера зближавања и зато су избегавали да му дају јасан одговор, свесно оставивши га у недоумици.⁹⁸

⁹⁸Александар Животић, *нав. дело*, стр. 133-135.

Политика Краљевине Југославије према совјетско-финском рату није имала утицаја на погоршању комуникација између Југославије и Совјетског Савеза које су већ започеле.^{99a} Према тврдњама Петрановића и Жутића, Краљевина Југославија је хватањем веза са Совјетским Савезом тражила нову тачку ослоњања гледајући Совјетски Савез као велику силу која се налазила ван ратног сукоба, иако је имала антикомунистичку суштину према владајућем режиму, а југословенским политичким круговима да подржавају приближавање Совјетском Савезу је подстицало само истицање совјетске дипломатије да се Совјетски Савез није везао за Немачку.¹⁰⁰ Александар Цинцар-Марковић је поновио исти југословенски став у разговору са амбасадором Совјетског Савеза у Великој Британији Владимиром Мајским и да је Мајски помало изненадно одговорио да је југословенски став познат Совјетима и да сами Совјети поштују доследност југословенске дипломатије. Искористивши прилику, Мајски је изнео у директном контакту совјетски став о очувању неутралног положаја на простору југоисточне Европе и очувању постојећег поретка без подршке ревизијама самих граница. Процењујући важност Југославије у будућим догађајима, Совјети су на југословенски став према совјетској интервенцији у Финској реаговали помирљиво, а Југославији је одговарало совјетско залагање за очување постојећег стања чиме се стабилизовао спољнополитички положај.

Крај совјетско-финског рата и мир закључен у Москви 12.3.1940. су донели југословенској дипломатији оптимизам.13.3.1940. Цинцар-Марковић је у Београду у току разговора са италијанским послаником истицао дубоко уверење да Совјетски Савез неће посегнути за војном акцијом због последица војног ангажмана у Финској, италијански посланик је стекао утисак да је Цинцар-Марковић био под одлучним утиском да се Совјетски Савез налазио под притиском западних савезника и да је страховао од могућих реперкусија новонасталих околности на простору југоисточне Европе упркос свом наглашеном оптимизму. Искористивши прилику, Цинцар-Марковић је изразио наду да ће Југославија имати у очувању неутралне позиције, док Милоје Смиљанић, помоћник министра иностраних послова, није крио свој страх од могућих агресивних корака Совјетског Савеза као и могуће большевизације земље. Југословенску дипломатију је охрабривало уверење да је совјетски поход у Финску створио озбиљне несугласице са Немачком и отворио Југославији наду да би то утицао на слабљење немачког притиска. Крај совјетско-финског рата је релаксирао југословенску спољнополитичку позицију у значајној мери и отворио јој перспективу јачања совјетског присуства које не би имао агресивну ноту из обзира осетљивих дипломатских односа са Великом Британијом.^{99b}

^{99a,б}Александар Животић, *нав. дело*, стр. 135 и 136.

¹⁰⁰Бранко Петрановић, Никола Жутић, *нав. дело*, стр. 19.

Са своје стране су Совјети помно пратили развој ситуације у југоисточној Европи настојећи да утврде како ће се новонастале околности одразити на будућу југословенску оријентацију које су биле узроковане совјетско-финским ратом. Совјети су очекивали појачање притисака, путем јачања економског утицаја, на Бугарску и Југославију од стране западних савезника из разлога у спречавању јачања совјетског присуства и совјетске обавештајне структуре су процењивале да ће талас западносавезничких притисака прво доћи у Бугарској због одласка трговинске делегације у Москву, а затим ће се усмерити ка Југославији. Совјети су са потпуном сигурношћу оценили да Југославија неће ступити у блок предвођен Италијом чак и по цену сукоба са Великом Британијом и Француском, југословенским традиционалним савезницима, што им је уливало наду у постизању споразума са Југославијом. Почетком 1940. су пристигле нове информације које су говориле да југословенска влада не намерава да ступи у војне савезе које су имале циљ акцију против Совјетског Савеза, Совјети су страховали од скоро могућег напада на Југославију у пролеће 1940., закључак се изводио на основу обавештајних података о концентracији италијанске армије на италијанско-југословенској (данашњој италијанско-словеначкој) граници и закључивало се да је Италија настојала да игра активнију политику и да ће у блиској будућности расти италијански притисак на Југославију са постојањем реалне (стварне) опасности од избијања сукоба између Италије и Југославије.

Почетком 1940. совјетска дипломатија је констатовала да се убрзано мења однос југословенских дипломата према Совјетском Савезу и његовим званичницима. Николај Шаронов, совјетски посланик у Будимпешти, је јављао да је Светозар Рашић, југословенски посланик у Будимпешти, успоставио полузванични контакт са њим, обавестио министарство о резултату првог сусрета и продужио започети контакт након што је добио од претпостављених позитивни одговор. На почетку разговора Шаронов је категорички тврдио Рашићу да Совјети нису водили бољшевичку пропаганду у Југославији и да су поједини италијански, и можда британски, иступи врло могуће индиковани у циљу дезавуисања Совјета и спречавања растућег утицаја на простору југоисточне Европе. Светозар Рашић је отворено говорио Шаронову да је на југословенској страни постојало неповерење према стварним италијанским циљевима у Југославији иако су се постигли званични споразуми и да је сматрао могућим да је италијанска дипломатија намерно распиривала анти(против)совјетско расположење на југословенској страни како би се везала за Југославију у случају совјетске експанзије, такође је сматрао да ће се Совјетски Савез у најближој будућности појавити преко Карпата што ће изазивати пажњу Италије и Мађарске.

Совјетски посланик Шаронов је користио прилику да увери посланика Рашића да Совјетски Савез нема агресивне намере, посебно у југоисточној Европи, и да је совјетска војна акција у Финској била одраз одбрамбених тежњи Совјета на шта је Рачић говорио Шаронову о италијанском притиску на Југославију, о нуђењу посебних гаранција и уласку у трипартитни савез Југославији од стране Италије што је, по мишљењу Рачића, представљало опасну ствар за Југославију зато што би изазвало оштру англо-француску реакцију. Односи између Немачке и Совјетског Савеза су посебно интересовали југословенску дипломатију, једно од круцијелних (крунидбених) питања за југословенску дипломатију било је питање реалног нивоа дипломатских веза, а посебно осетљивост односа између Немачке и Југославије и растуће немачко присуство и Совјети су избегавали да дају јасан одговор тако што су истицали да, иако су погледи на многа питања и полтички системи различити, су везе између Совјетског Савеза и Немачке чврсте и истицали су да ће се односи ширити и интензивирати. Рашић је истицао да ће англо-совјетски сукоб ојачати немачко-совјетске везе и занимале су га совјетске прогнозе о будућем развоју совјетско-британских односа на шта је Шаронов избегавао директан одговор, али да је наговештавао совјетске сумње у циљеве британске политике према југоисточној Европи. На крају разговора Рашић је завршио речима да јужни Словени гледају Русију „по старом“ [У југословенско-совјетским односима, мисли се на Руско царство-прим., С.Н.] и Шаронов се обрадовао и подстакнуо се да званично изјави да су гласови о совјетској опасности на Дунаву представљали глупости и провокације сила којима је сметао повратак Совјетског Савеза на простор југоисточне Европе. Очигледно је да је југословенска дипломатија покушала да успостави индиректне контакте са совјетским дипломатама и на тај начин отворила канал комуникације у условима појачаног спољашњег притиска са циљем да релаксира позиције према Немачкој и према западним савезницима.

Југословенско министарство иностраних (спољних) послова је констатовало на својој страни да је совјетско посланство имало задатак да прати ситуацију у Југославији и да о тадашњој ситуацији информира Комесаријат за иностране послове у Москви. Није било забележено о овлашћењу совјетског посланства у Софији да растура материјале за ширење комунистичке пропаганде на југословенској територији, међутим забележено је илегално пребацивање изван број брошура са говором Јосифа Стаљина, председника Совјетског Савеза од 1926. до 1953., на партијском конгресу зато што се констатовало да је совјетско посланство било делимично у функцији комунистичке пропаганде. Било које совјетско дипломатско представништво свакако није могло бити лишено и примеса комунистичке пропаганде, а дистрибуирање Стаљинових говора се могло тешко сматрати искључивим изразом комунистичке пропаганде. Страх од бољшевичке пропаганде и уопштеног ширења бољшевизма, који су се и раније дубоко укоренили у Краљевини Југославији, су чинили да предрасуде и опрезност према совјетским дипломатским акцијама имају свеprisутност и вишу израженост. То је и код југословенског дипломатског врха појачавало дилеме како и на који начин да се приступи Совјетском Савезу који је постао свезначајнији фактор у области међународне политике.

Совјетске дипломате биле су дубоко уверене да Југославија неће ступити у савез у коме би имао усмерење против Совјетског Савеза и да је у народу постојала снажна русофилска осећања, иако је југословенска династија [мисли се на династију Карађорђевића-прим., С.Н.] несумњиво гајила антисовјетска уверења, сматрали су да Југославија са Италијом и Мађарском нема ничег заједничког и да није гајила интерес за склапање савеза. Такође су били уверени да ће Југославија остати у неутралном положају у случају британског провоцирања румунско-совјетског сукоба.

Иво Андрић, југословенски посланик у Берлину 1937-1941., писац и нобеловац, је настојао да сондира терен у погледу будућих совјетских корака у условима закљученог Московског мира између Совјетског Савеза и Финске, зато је 15.3.1940. дошао у званичној посети Андреју Шкварцову, совјетском посланику у Берлину, са настојањем да се информише о совјетским актуелним погледима на будући развој ситуације у Југославији. Андрић се држао, у свом дипломатском стилу, крајње резервисано, отворено није показао интерес за побољшање совјетско-југословенских односа и наглашавао је непрестано поверљив карактер званичне посете тако што је поставио питања која су била везана за совјетско-италијанске односе. Шкварцов је одговорио Андрићу да је за време совјетско-финског рата италијански антисовјетски став утицао на погоршање односа између Италије и Совјетског Савеза и да неће доћи у ближој будућности до зближавања. Андрић је отишао задовољан са уверењем са Совјети неће доћи у војне и политичке савезе са Италијом на уштрб угрожавања југословенске безбедности. Такође, радило се и о индиректном отварању посебне перспективе за Југославију и за њене односе са Совјетским Савезом и то је било посебно важно за југословенску владу са Цветковићем на челу из разлога што је била немачким изворима теденциозно обавештена о тајним совјетско-италијанским преговорима са циљем коначне деобе интересних сфера у југоисточној Европи, да Совјетски Савез неће ништа предузимати на поменутом простору и да Италија неће подржавати Финску. Међутим, сумњало се да би тајни преговори буду могли постати увод у совјетско-немачко-италијански споразум као одговор на економску блокаду коју је изнела Велика Британија. Југословенска Цветковићева влада је могла да слободније размишља о будућности односа са Совјетским Савезом након што се ослободила притиска од могућег совјетско-италијанског договора који би ишао на штету југословенских интереса¹⁰¹ и крајем марта 1940. после гласина које су стигле из Италије Цветковићева влада је почела и озбиљно припремала терен за преговоре.¹⁰²

¹⁰¹Александар Животић, *нав. дело*, стр. 136-138.

¹⁰²Jacob V. Noptner, *nav. delo*, str. 187.

Постојала су опречна тумачења од стране савременика и учесника збивања како и зашто је дошло до успостављања односа са Совјетским Савезом у тадашњим тренуцима. Драгиша Цветковић је навео, према речима професора Животића, да по жељи коју је изнео Александар I Карађорђевић, краљ Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Југославије од 1922. до 1934., се нису успоставили односи са Совјетским Савезом^{103а} из разлога што краљ и његов брат Павле Карађорђевић, кнез-намесник од 1934. до 1941., нису могли да, према тврдњама Петрановића и Жутића, сарађују са болшевичким властима [У „27. марту“, мисли се на Болшевичку партију и на болшевике-прим., С.Н.] зато што су краљ и кнез гледали болшевичку власт као зликовачку која се у име интернационализма и светске револуције обрачунавала са царским домом [мисли се на династију Романов-прим., С.Н.], православљем, империјом [мисли се на Руско Царство-прим., С.Н.] и словенством,¹⁰⁴ али да су, према његовим речима које је изнео професор Животић, догађаји на међународној сцени и ближем окружењу утицали да влада и намесништво приступе самом разматрању новонастале ситуације која је произашла из измењених односа између Немачке и Совјетског Савеза и припреми терена за обнављање односа са Совјетском Русијом [Совјетским Савезом-прим., С.Н.]¹⁰⁵зато што је Југославија, када је Совјетски Савез 1934-1935 почео да излази из изолације, била принуђена да окрене нови лист према Совјетском Савезу иако није било лако да преокрене политику игнорисања Совјетског Савеза после 23 године¹⁰⁵ и кнез Павле Карађорђевић је ,према писању Хоптнера и недатираним кнежевим мемоарима, саветовао владу да се што више одуговлачи са признањем, да се из нужне потребе и када се достигне мир и ред у Југославији призна Совјетски Савез, говорио да ће будући совјетски амбасадор имати незадовољнике и опозицију и да ће православљем и словенством вероватно привући народну масу, предложио да се користи Совјетски Савез за државне циљеве и да се не смеју предати Совјетском Савезу због опасности што су Југословени [Срби, Хрвати и Словенци-прим., С.Н.] сродни са Русима и да је предложио да се спречи улазак Руса у простор југоисточне Европе, односно у Истанбул.¹⁰⁶ Цветковић је сведочио да су у многим полузваничним круговима, посебно војним, у Београду мислио да ће ослабавањем према Совјетском Савезу бити донекле олакшан немачки притисак који се вршио на суседне дунавске земље [мисли се на Румунију и Бугарску-прим., С.Н.], укључујући и Југославију.

^{103а, 103б}А. Животић, *нав. дело*, стр. 138-139.

^{104, 105}Б. Петрановић, Н. Жутић, *нав. дело*, стр. 18.

¹⁰⁶Ј. В. Ноптнер, *нав. дело*, стр. 186-187.

Душан Симовић, српски и југословенски армијски генерал, начелник Главног Генералштаба од маја 1938. до јануара 1940. и председник владе Краљевине Југославије од 27.3. до јуна 1941., је истицао да је у недељним реферисањима инсистирао кнезу Павлу Карађорђевићу да се успоставе контакти са владом Совјетског Савеза. Према Симовићевим наводима које је изнео професор Животић, кнез Павле је дуго оклевао¹⁰⁷, почетком 1940. је променио ранији однос према Совјетском Савезу због снажних, русофилских осећања код словенског, посебно српског, народа и активности југословенских комуниста¹⁰⁸ и да је наложио са резервом да се успоставе контакти са Совјетским Савезом преко совјетске амбасаде у Анкари са тиме да се у Анкару упути, према речима кнеза Павла које је наводио Симовић, „сасвим безначајна личност“ без овлашћења закључења споразума са Совјетима. Такође је, према писању самог Симовића, заједно са Миланом Недићем, армијски генерал, министар војске и морнарице Краљевине Југославије од 1938. до 1940. и премијер Владе народног спаса од 1941. до 1944., предложио у споразуму Божића Симића¹⁰⁹, српски и југословенски дипломата од 1939. до 1941. и амбасадор Федеративне Народне Републике Југославије у Бугарској од 1945. до 1947., који је познавао прилике и људе у Совјетском Савезу и да је, по Симовићевим речима, након што је био смењен са места начелника Главног Генералштаба у јануару 1940. Симић отишао у Анкару.¹¹⁰

¹⁰⁷А. Животић, *нав. дело*, стр. 139.

¹⁰⁸Б. Петрановић, Н. Жутић, *исто*

¹⁰⁹Божин Симић (1881-1947) био је један од учесника Мајског преврата и 27.-мартовског пуча, пензионисани официр за време Балканских и Првог светског рата, за време Солунског процеса био је осуђен на 20 година затвора где је био ухапшен 1936. када се вратио у Београд из Париза и касније му се укинула казна и био је пензионисан, касније Јосип Броз Тито га је примио као дипломату и био је амбасадор Федеративна Народне Републике Југославије у Бугарској до своје смрти 1947. године.

¹¹⁰исто, стр. 139-140.

Душан Петковић, српски дипломата, је тврдио да је иницијативом кнеза Павла Карађорђевића и путем званичних дипломатских канала дошло до успостављања односа са Совјетским Савезом и да су према Петковићевим речима, Милан Антић, министар Двора од 1938. до 1941., и Илија Шуменковић, амбасадор Краљевине Југославије у Турској од 1939. до августа 1946., имали најважније улоге у успостављању односа између Краљевине Југославије и Совјетског Савеза (Савеза Совјетских Социјалистичких Република). Петковић је говорио и да је у тренутку када је опасност од италијанског напада претила Југославији кнез Павле одлучио на такав потез и сматрао је да је кнез-намесников потез утицао на Бенита Мусолинија, дуче Краљевине Италије од септембра 1922. до 1943., да одустане од агресивне намере према Југославији. Постало је, према писању литературе, сигурно да је југословенски државни врх [мисли се на Намесништво са кнезом Павлом Карађорђевићем на челу и на владу са Драгишом Цветковћем на челу-прим., С.Н.], без обзира на неслагања у овим сведочењима, одлучио да коначно успостави дипломатске односе са Совјетским Савезом због страха од могућег италијанског напада и успоставили су се односи између Југославије и Совјетског Савеза тако што су отпочеле тајне дипломатске комуникације преко два дипломатска представништва у Анкари.¹¹¹

На другој страни Илија Шуменковић је одржавао активне дипломатске контакте са Алексејем Васиљевичем Терентјевим, амбасадор Совјетског Савеза у Турској од 1939. до 1940., на основу упутстава која су Шуменковићу дали министри иностраних послова Цинцар-Марковић и Двора Антић. Према упутствима из Београда, и према изјавама Шуменковића који је дао Хоптнеру, је добио задатак да Терентјеву саопшти извештај о изложености Југославије антисовјетском пропагандом коју је водила Италија која је суштински била уперена против Југославије као словенске земље и срачунавање на стварање антисовјетска осећања и зато се тражило од Илије Шуменковића да на југословенској територији обустави све активности Коминтерне са циљем да се Југославија ефикасно супростави италијанској пропаганди и да Москви преко Терентјева предочи италијанске тежње за ширењем на простору југоисточне Европе и изрази своје мишљење да Совјетски Савез не би смео трпети такву политику коју је водила сама Италија и Москва је на Шуменковићев предлог и изражавање мишљења службено одговорила да се противљује италијанским тежњама на простору југоисточне Европе и енергично је иступила да се одржи status quo. То се радило из разлога о јавним сусретима који су дошли, према тврдњи професора Животића, без посебних припрема и „дипломатских удешавања“.¹¹²

¹¹¹А. Животић, *нав. дело*, стр. 140 и 141.

¹¹²исто, стр. 141. ;J. В. Ноптнер, *нав. дело*, стр. 187.

У разговорима са Терентјевим Шуменковић је стекао утисак да је Терентјев веровао са пуно оптимизма у скоро успостављање дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза, такође је стекао такав утисак и са кинеским отпавником и најближим пријатељем совјетског амбасадора који му је говорио да је Терентјев њему незванично рекао да је Совјетски Савез „добрим оком“ гледао на успостављање односа са Југославијом, али да у том смеру као велика сила није могао да први повуче потез, Шуменковић је, са друге стране, стекао утисак да је такав корак Терентјев сматрао пожељеним на основу свог благонаклоног става дошао до таквог уверења и да је званичним ставом југословенске владе [мисли се на владу Драгише Цветковића-прим., С.Н.] протумачио Терентјев став. Шуменковић се са своје стране правдао, заузимајући резервисан став према министру иностраних послова Цинцар-Марковићу, да није давао никаквог повода да совјетски амбасадор Терентјев стекне утисак, процењивао је да је дошао погодан тренутак приближавања Совјетима тако што је подстакао такво расположење код Терентјева и настојао је да Терентјев благонаклони став тумачи као резултат совјетског става, а не као резултат своје дипломатске активности зато што је видео корист у свом понашању за земљу коју је представљао и стрепео од могућег негативног става од стране министра иностраних послова Цинцар-Марковића.

Шуменковић је био уверен да је Терентјев искључиво говорио по изричитом упутству које је добио из Кремља из обзира обичаја функционисања совјетске дипломатске службе и да није могао да самостално делује, он је, према тврдњи професора Животића, сугерисао (предложио) свом министарству [министарству иностраних (спољних) послова Краљевине Југославије-прим., С.Н.] у маниру великих мајстора дипломатске вештине да ако би се совјетска дипломатија разочарала у могућу хладну југословенску реакцију могле би наступити последице по самој југословенској спољнополитичкој (да не споменем и међународној) позицији и сматрао је да у сваком случају треба позитивно одговорити на совјетску иницијативу да не би било касно и како би то Југославији било неопходно у неком будућем тренутку. Шуменковић је упозоравао да је Анкара релативно мали град где власти прате сваке стране дипломате и да унутар турског дипломатског кора (дипломатског тела) постојао живи интерес за сваки дипломатски контакт, посебно за везе између два представника земаља које међусобно нису успоставиле званичне дипломатске односе без обзира на југословенску јавност и отвореност сусрета са Терентјевим и упозоравао је на саму чињеницу да су се дипломатски контакти између њега и Совјета одвијали у условима совјетског похода на Финску [мисли се на Совјетско-фински рат-прим., С.Н.], у условима након што је Друштво народа донело одлуку да се Совјетски Савез искључи из чланства поменуте организације 14. децембра 1940. и у атмосфери потпуне, према речима Шуменковића, антисовјетске хистерије која је захватила не само Британце и Французе, већ и Турке.

Шуменковић се бојао и реакције југословенских балканских (југоисточноевропских) савезника [мисли се на Румунију и Грчку-прим., С.Н.] за коју је мислио да ће расти пропорцијално и директно из њиховог подрозења према Совјетском Савезу њихова осетљивост према југословенско-совјетским контактима и сматрао је да балкански савезници сматрају и очекују са сигурношћу да Југославија њих званично обавести о сваком значајнијем кораку који је према Совјетском Савезу био предузет и тиме би се отклонила њихова свака и могућа сумња у искреност намера југословенске државе. Такође је напомињао да је већ упадао у незгодне и непријатне ситуације када га је француски амбасадор у Турској питао да ли има информације из свих разговора са Терентјевим када су у питању били са једне стране односи са Совјетским Савезом и са друге стране односи са Великом Британијом и Француском и да је објашњавао турским домаћинима и француским амбасадором куртоазним разлозима своје контакте са совјетским амбасадором говорећи да је желео да се (sic?) боље информише о самом Совјетском Савезу и његовој спољној политици и није водио политичке разговоре са Терентјевим.

Међутим, Шуменковић није био задовољан упутствима да искључиво води у апсолутној дискрецији и на незваничној основи разговоре које је добио од министра иностраних (спољних) послова Александра Цинцар-Марковића из разлога што су Цинцар-Марковићева упутства била у потпуној супротности са садржајем разговора који су се дотицали односа између Италије, Југославије и Совјетског Савеза и сметало му је што је био принуђен да са совјетским амбасадором води разговоре о погледу Совјетског Савеза према будућим италијанским потезима према Југославији без озбиљних обавештења о актуелним околностима и реалном (стварном) нивоу италијанске опасности.¹¹³

¹¹³А. Животић, *нав. дело*, стр. 141-152.

Према тврдњама Петрановића и Жутића, Александар Цинцар-Марковић је Илији Шуменковићу стављао да знања да је због ратних околности Југославија морала да тражи на свим странама света сировине, пре свега у Сједињеним Америчким Државама и Совјетском Савезу који се гледао као потенцијални лиферант нафте и памука и Цинцар-Марковић је говорио Шуменковићу да је успостављање економских веза између Југославије и Совјетског Савеза означавало почетак нормализовања југословенских односа са Совјетима, али не и обнову дипломатских односа. Такође је у писму које је Цинцар-Марковић упутио Шуменковићу писано да је Југославија обавестила Совјетски Савез о закључењу трговинског споразума са одредбама о највећем повлашћењу, о поступању са обостраним пословним светом, о пловидби, о транзиту и сл., „споразума о плаћању“ на бази крилинга и „споразума о трговинским агенцијама“ у Београду и Москви.¹¹⁴

15. априла 1940. југословенска и совјетска влада су одредиле своје делегације које ће водити разговоре у вези привреде. Совјетски Савез је одредио за преговоре са југословенском владом од дипломатског значаја совјетског амбасадора у Софији Лаврентијева, 21. априла југословенска трговинска делегација са бившим министром финансија др. Милорадом Ђорђевићем на челу је отпутовала у Москву, у тој делегацији су били саветник [У „27. март-збирци докумената“, на 19. страни, на фусноти под бројем 9 пише помоћник-прим., С.Н.] министра трговине др. Сава Обрадовић, вицегувернер Народне банке Краљевине Југославије др. Љубиша Микић, хрватски шеф [у истом делу и на истој страни и фусноти пише директор-прим., С.Н.] Извозног завода др. Рудолф Бичанић, словеначки индустријалац и директор Дирекције за спољну трговину Иван Авсенек, саветник Министарства иностраних (спољних) послова Владислав Марковић и секретар делегације Драго Злагар.¹¹⁵

¹¹⁴Б. Петрановић, Н. Жутић, *нав. дело*, стр. 19.

¹¹⁵Ј. В. Ноптнер, *нав. дело*, стр. 187-188.

11. маја 1940. су Милорад Ђорђевић и Сава Обрадовић за Краљевину Југославију и народни комесар за спољну трговину Анастас Микојан за Совјетски Савез потписали споразум о трговини и пловидби, протокол о начинима плаћања робе и споразум о отварању трговинских представништава у Београду и Москви из разлога што су Руси били заинтересовани за руде, посебно за бакар, а Југословени [Срби, Хрвати и Словенци-прим., С.Н.] били заинтересовани за бензин и нафту.

Вјачеслав Михаилович Молотов, народни комесар за спољне послове од 1936. до 1957., је потврдио, према тврдњи Хоптнера, да ће стајалиште његове владе према догађањима на простору југоисточне Европе бити јасно Југословенима [Србима, Хрватима и Словенцима-прим., С.Н.], макар и ако буде очигледно. Молотов је Ђорђевићу три пута поновио какво је гледиште Москве и, према наводима Хоптнера, ниједном није рекао да ће се његова влада противити италијанском или немачком продору у дунавско подручје а да „није искључио ту могућност“. Како се Хоптнеру чинило, југословенска делегација је на речи самог Молотова превела тако да ће се Совјетски Савез вероватно супроставити нападима од стране Сила Осовине на простор југоисточне Европе и да је представљало добру наду за одбрану Краљевине Југославије.

Према тврдњи Хоптнера, Краљевина Југославија је учинила први корак у *garrochmentu* [приближавању-прим., С.Н.] са Совјетским Савезом и крајем маја 1940. су почели преговори о службеном признању. Шуменковић је добио упутства да испита терен о могућности успостављања дипломатских односа са Совјетским Савезом код Терентјева. Терентјев је рекао Шуменковићу у своје име да се он држи [вероватно свог става-прим., С.Н.] да би совјетска влада повољно реаговала на предлог Београда на шта му је Шуменковић одговорио да је предлог Београда службеног значаја и 24. априла [У „Југославији у кризи“, требало би да пише мај-прим., С.Н.] 1940. у Анкари Терентјев и Шуменковић су потписали споразум о успостављању дипломатских односа између Совјетског Савеза и Краљевине Југославије што је југословенској дипломатији привремено отворени путеви у потрази за миром на простору југоисточне Европе.¹¹⁶

¹¹⁶J. В. Hoptner, *nav. delo*, str. 187 i 188.

Шуменковић је отворио путеве и могућности да се успоставе дипломатски односи између Краљевине Југославије и Совјетског Савеза помоћу вештог приступа совјетском амбасадору и министарству иностраних (спољних) послова Краљевине Југославије и настојао да укаже са своје стране, према тврдњи професора Животића, неодлучној, заплашеној и изнад свега опрезној југословенској дипломатији на совјетску отвореност према Југославији и могућности ближег контакта са Совјетима. Такође је настојао, када је говорио о деликатности саме дипломатске мисије из Анкаре и о могућности компромитовања совјетског конспиративног карактера, да подстакне југословенску владу са Драгишом Цветковићем на челу да се директно изјасни у односу на камуфлиране понуде које је нудио Совјетски Савез. Захваљујући успешним Шуменковићевим лавирањем између Совјета, турских дипломатских домаћина и вођства југословенске дипломатије стварали су се неопходни услови и отворена нада за коначно успостављење дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза у смислу пуног међународног капацитета.¹¹⁷

¹¹⁷А. Животић, *нав. дело*, стр. 152-153.

Према закључку који је изнео професор Животић, совјетско-фински (познатији и као зимски) рат је имао посебан значај опредељивања југословенске владе под Цветковићем да се успоставе дипломатски односи са Совјетским Савезом, а карактер сукоба између Финске и Совјетског Савеза и совјетске политике на простору Балтика су директно утицали да се постепено сплашњавало почетно одушевљење повратком Совјетског Савеза на европску политичку сцену и да је југословенска влада, плашећи се могућих совјетских агресивних корака ка простору југоисточне Европе после завршетка војне кампање у Финској, са озбиљним резервама приступила проблему око односа са Совјетским Савезом. Према тврдњама руског историчара Михаила Мелтјухова, које их је навео професор Животић, совјетско-фински рат је представљао кључни тренутак у одлагању односа између Југославије и Совјетског Савеза уз зазирање југословенске дипломатије од могућег кварења дипломатских односа са Великом Британијом, Француском и Италијом и отворио југословенској страни нове дилеме и размишљања која су се везала за совјетску политику према југоисточној Европи. На стварању уверења о сазрелој ситуацији да се отпочну разговори о успостављању спољнотрговинских и дипломатских веза између две земље унутар вођства југословенске дипломатије утицали су повољан исход рата на страни Совјета и совјетске чврсте гаранције југословенској страни да се неће подстицати ширење бољшевичких идеја на простору југоисточне Европе и да неће подржати територијалне претензије југословенских суседа [мисли се на Бугарску, Албанију и Италију-прим., С.Н.] према самој Југославији и ступање Југославије у савезе које би били уперени против виталних југословенских интереса, а сама активна улога југословенске дипломатије на плану успостављања и ширења контаката са совјетским дипломатским представницима је успешно коинцирана и првенственим залагањем Шуменковића дипломатски резултат био је постигнут и отворио је нове путеве формалног окончања започетих разговора и успостављања редовне комуникације између југословенске и совјетске владе у свом пуном спољнополитичком обиму.¹¹⁸

¹¹⁸А. Животић, *нав. дело*, стр. 153 и 154.

ЗАКЉУЧАК

Сада је време да закључимо о теми совјетско-финског рата и реакције на поменути рат од стране југословенске јавности.

Совјетски Савез, желећи да заштити своје интересе, је са Финском преговарала у периоду од 1938. до 1939. око територијалних размера. Међутим, Финска је у преговорима који су се одржали септембра 1939. одбила да преда полуострво Ханко на захтев Совјетског Савеза, почетком новембра 1939. су прекинути дипломатски односи између Финске и Совјетског Савеза и 30.11.1939. је отпочео совјетско-фински рат.

У току рата се створила на финском делу ратног фронта одбрамбена „Манерхајмова“ линија која је добила назив по финском војном маршалу Манерхајму. У почетку су војне операције током децембра 1939. биле у корист финске војске због тога што су Финци познавали терен и имали су додатне скијашке војне јединице што им је допринело победи финске војске, а совјетска војска је у почетку имала проблеме због снега што је падао на простору Финске (зато се Совјетско-фински рат зове и Зимски рат), због слабог наоружања и због малог броја војника. Совјетски Савез је крајем децембра позвао Финску на привремено примирје из разлога што су у Финској дошли добровољци и због претрпљених губитака. Током јануара 1940. совјетске и финске војне операције су настављене, потом прекинуте због јаких вејавица. Током истог месеца финска војска је имала предност над совјетском војском и уз совјетске бомбардере које су узели од Руса. Међутим, током фебруара 1940. дошло је до преокрета, совјетска војска је имала предност над финском војском и почетком марта је дошло до пробијања Манерхајмове линије што је довело до победе совјетске војске.

12. марта 1940. у Москви су финска и совјетска делегација потписале мировни споразум, Финска је Совјетском Савезу предала најважније територијалне тачке (Випури, Виборг, полуострво Ханко...) чиме је Совјетски Савез заштитио своје територијалне интересе и следећег дана (13. марта) се завршио Совјетско-фински рат.

Међутим, совјетско-фински рат није прошао без међународне реакције. Након што је рат започео дошле су оштре критке и реакције од стране Велике Британије, Француске, Краљевине Југославије, Сједињених Америчких Држава и других држава. 14. децембра 1939. је Друштво народа искључило Совјетски Савез. Велика Британија и Француска, заједно са јужноамеричким државама, су се залагале да се Финској да војна помоћ, у почетку су дошли добровољци у Финску што је довело до примирја. Касније када су се наставиле војне операције, Велика Британија и Француска у преговорима са Шведском су хтеле да преко ње пређу у Финску да би јој војно помогли, међутим Шведска је одбила да прими англо-(британско-) француску војску из разлога што је добила претњу ратом од стране Немачке и Велика Британија и Француска су могле само да Финској пружају моралну подршку што је допринело завршетку рата у совјетску корист. На крају совјетско-фински рат је допринео у укаљању совјетске међународне репутације.

Југословенска јавност је на совјетско-фински рат реаговала негативно и са оштром реакцијом и подржавала је Финску. Југословенска дипломатија је током јесени 1939. била заинтересована за успостављање дипломатских односа са Совјетским Савезом и јануара 1940. су почели преговори који су се убрзо прекинули због поменутог рата и заинтересовање југословенске дипломатије да се успоставе дипломатски односи са Совјетским Савезом се спласнуло. Тек у априлу 1940. је поново дошло у југословенској дипломатији до жеље да се успоставе односи са Совјетским Савезом. Као прво су се успоставили економско-трговински односи потписивањем три споразума од стране југословенске и совјетске трговинске делегације, затим су крајем априла Шуменковић и Терентјев у Анкари успоставили контакте и у мају потписали споразум о успостављању редовних односа чиме је дошло у јуну до успостављања дипломатских односа између Краљевине Југославије и Савеза Совјетских Социјалистичких Република који су трајали до априла 1941. године.

БИБЛИОГРАФИЈА

Архивски извори:

-Архив Југославије, 38-Фонд Централног Пресбироа Краљевине Југославије, сигнатура 114, број фасцикле 253.

Објављени извори:

-Бранко Петрановић, Никола Жутић, *27. март-збирка докумената*, Београд 1990-II Успостављање југословенско-совјетских односа, страна 18 и 19.

Штампа, мемоарски извори и периодика:

-Драгољуб Јовановић, *Политичке успомене-том 5: Искушења*, Београд 1997, стране 270 и 271.

Литература:

-Александар Животић, *Успостављање југословенско-совјетских односа 1939-1941*, Београд 2016-Совјетско-фински рат: Страхови, дилеме и наде, стране 127-154.

-Jacob V. Noptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, Rijeka 1973 (prevodio Oto Livac)-VII Конас neutralnosti, strane 186-188.

